

آینده‌پژوهی و سناریونگاری توسعه‌ی خدمات سلامت در منطقه‌ی سواحل مکران

محسن سلحشوری^۱ رضا احمدی کهنعلی^۲ علی حیرانی^{۳*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، مدیریت کسب و کار، دانشکده مدیریت، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. ORCID: 0000-0002-9771-4418

۲. گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران.

۳. دکترای تخصصی، مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی در ارتقاء سلامت، پژوهشکده سلامت هرمزگان، دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان، بندرعباس، ایران.

مجله اطلاع‌رسانی پزشکی نوین؛ دوره هفتم؛ شماره چهارم؛ زمستان ۱۴۰۰؛ صفحات ۱-۳.

چکیده

منطقه‌ی سواحل مکران یکی از مناطق با اهمیت و راهبردی ایران است که برنامه‌های مختلف کشور همواره بر توسعه‌ی این منطقه تأکید داشته‌اند. دولت‌ها برای باقی ماندن در مسیر توسعه، می‌بایست شرایط و امکاناتی را برای مناطق مختلف خود فراهم نمایند. خدمات بهداشت و درمان، از مهم‌ترین زیرساخت‌های توسعه‌ی مناطق و همچنین از جمله شاخص‌های با اهمیت توسعه به شمار می‌روند. عوامل متعددی بر توسعه‌ی خدمات سلامت در منطقه تأثیر می‌گذارند، لذا برای مواجهه با عدم اطمینان مربوط به هر یک از این عوامل باید راهی جست. آینده‌پژوهی شامل مجموعه فعالیت‌هایی است که با پیمایش در منابع، الگوها و روندها، به طرح‌ریزی انواع آینده‌ی ممکن و برنامه‌ریزی برای آن‌ها می‌پردازد؛ سناریونگاری یکی از روش‌های آینده‌پژوهی است. بهره‌گیری از روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری برای توسعه‌ی خدمات سلامت و هم‌راستایی آن با نیازهای منطقه، می‌تواند به برنامه‌ریزی متناسب با ریسک کمتر در منطقه‌ی سواحل مکران کمک کند.

کلیدواژه‌ها: آینده‌پژوهی، سناریونگاری، برنامه‌ریزی منطقه‌ای سلامت، منطقه سواحل مکران.

نوع مقاله: نامه به سردبیر

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۱۵ اصلاح نهایی: ۱۴۰۰/۰۷/۱۷ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۰۹

ارجاع: سلحشوری محسن، احمدی کهنعلی رضا، حیرانی علی. آینده پژوهی و سناریونگاری توسعه‌ی خدمات سلامت در منطقه‌ی سواحل مکران. مجله اطلاع‌رسانی پزشکی نوین. ۱۴۰۰؛ ۷(۴): ۳-۱.

سردبیر محترم

جنوب شرقی کشور گردد. اما توسعه‌ی پایدار این منطقه نیازمند بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی گسترده و فراتر از اجتماعات محلی کنونی است. به همین دلیل، برنامه‌ریزان توسعه‌ی کشور، استقرار و بارگذاری ترکیب و توزیع مناسبی از جمعیت در این منطقه را در ضوابط ملی آمایش سرزمین در نظر گرفته‌اند. بر این اساس، توجه به لزوم ایجاد زیرساخت‌ها و سکونت‌گاه‌های مناسب به منظور استقرار و اسکان سرمایه‌های انسانی مورد نیاز برای فعالیت طرح‌های صنعتی و تجاری در منطقه‌ی سواحل مکران و همچنین ماندگاری جمعیت در منطقه ضروری است؛ موضوعی که نیازمند ارتقاء و توسعه‌ی خدمات سلامت متناسب با نیاز منطقه و چشم‌انداز آن می‌باشد.

یکی از مناطق ایران که همواره در فرآیند برنامه‌ریزی‌های کلان توسعه، از جمله در ضوابط ملی آمایش سرزمین، توجه ویژه‌ای را به خود معطوف کرده، منطقه‌ی سواحل مکران واقع در منطقه جنوب شرق ایران و در حد فاصل میناب تا گواتر است. این منطقه که یکی از کم توسعه‌یافته‌ترین مناطق کشور به شمار می‌رود، به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی دارای سه سطح ملی، منطقه‌ای، و بین‌المللی است؛ و توان آن را دارد که با بهره‌گیری از پتانسیل دریای عمان، موقعیت ژئوپلیتیک، و زیست‌بوم ویژه و بکر خود، پذیرای مناطق آزاد تجاری و صنعتی و طرح‌های بزرگ در حوزه‌ی نفت و گاز و انرژی شده و تبدیل به منطقه‌ای راهبردی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و امنیتی در نیمه‌ی شرقی و

نویسنده مسئول:

علی حیرانی

مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی در ارتقاء سلامت، پژوهشکده سلامت هرمزگان، دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان، بندرعباس، ایران.

ORCID: 0000-0001-6355-5191

پست الکترونیکی: ali.heyrani@hums.ac.ir

تلفن: ۹۸ ۹۱۱۸۰ ۰۵۷۹۲۶

۷۰ و ۸۰ میلادی اهمیت تفکر جایگزین و تغییر الگوهای ذهنی را مطرح کرد. Schwartz در دهه ۹۰ و اوایل قرن ۲۱ بر عدم قطعیت‌های کلیدی تمرکز نمود؛ و بالاخره، نسل جدید سناریونگاری با تمرکز بر برنامه‌ریزی سناریوی شبکه، توسعه داده شده است. مطابق بررسی‌های انجام شده، آمار استفاده از سناریوها نشان می‌دهد که تا قبل از سال ۱۹۹۰، تنها ۴۰ درصد از شرکت‌ها از این روش استفاده کرده‌اند؛ اما در سال ۲۰۰۶، استفاده از آن‌ها به بیش از ۷۰ درصد افزایش یافته و این روند همچنان در حال رشد است [۳].

برای پردازش سناریوها، سه مکتب یا رویکرد متداول براساس فرآیند ورودی‌ها و خروجی‌ها در نظر گرفته شده است. مکتب منطق شهودی (The Intuitive Logics School) شاخه اصلی برنامه‌ریزی سناریو است که عمدتاً توسط شرکت شل توسعه یافته است. در این رویکرد، عدم قطعیت، هسته اصلی سناریوها را تشکیل داده است. سناریوهای ساخته شده در این مکتب، با هدف شناسایی عدم قطعیت آینده‌ی خود، از طریق فرآیندهای مختلف و در نهایت با تمرکز بر عدم قطعیت‌ها، روایتی در مورد آینده ارائه می‌دهند. در رویکرد دوم، سناریوهای مبتنی بر روندهای تغییر یافته احتمالی (The Probabilistic Modified Trends School) با تمرکز بر فرآیند برون‌یابی شکل می‌گیرند و روندی از رویدادهای گذشته به دست می‌دهند که به آینده نیز گسترش می‌یابد. تحلیل روند، روش‌های کمی، سری‌های زمانی و برخی از انواع مدل‌سازی، ورودی‌های اصلی سناریوهای مبتنی بر روند هستند. رویکرد سوم، مکتب آینده‌نگر لاپراسپکتیو (The La prospective school) است که توسط Godet و همکاران توسعه یافته است. در این رویکرد، سناریوها با بهره‌گیری از ابزار قدرتمند تحلیل ساختاری، پردازش می‌شوند. ابزار مورد نظر، از روش تحلیل ذی‌نفعان به عنوان ورودی خود، استفاده می‌کند و عوامل تأثیرگذار و تأثیرات متقابل آن‌ها را تبه‌بندی می‌نماید [۴].

شواهد نشان می‌دهد که بخش سلامت اهمیت سناریوها را درک کرده و انواع مختلفی از روش‌های تولید سناریو، براساس گرایش‌های مختلف، در زمینه‌ی مدیریت سلامت مورد استفاده قرار گرفته است. این روش‌ها اغلب کمی هستند و توانایی برنامه‌ریزی برای آینده‌ی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را فراهم می‌کنند. با این حال، پیشنهاد شده است که در افق کوتاه‌مدت، از سناریوهای مبتنی بر تحلیل روند، در افق میان‌مدت، از تحلیل ساختاری و در افق بلندمدت، از منطق شهودی استفاده شود. همچنین، سناریوهای مبتنی بر تحلیل ساختاری، برای مقاصد سیاست‌گذاری در سلامت مناسب‌تر شناخته شده‌اند؛ چرا که نقش همه

از سوی دیگر، توسعه زمانی می‌تواند پایدار باشد که ابعاد اقتصادی و اجتماعی آن در تمامی سطوح و مراحل در نظر گرفته شود. فعالیت‌های تجاری و صنعتی در مناطقی که از نظر دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی محدودیت دارند، به طور مناسب پایه‌ریزی نمی‌شود؛ و جذب صنایع و کسب و کارهای جدید در مناطق توسعه نیافته، به دسترسی مناسب به خدمات سلامت در این مناطق وابسته است. همچنین، رفاه و آسایش همه‌جانبه‌ی انسان، به عنوان تعریف بنیادین سلامتی، یکی از اهداف اساسی توسعه در نظر گرفته می‌شود؛ و ارائه خدمات بهداشتی درمانی، یکی از زیرساخت‌های اساسی و از الزامات توسعه‌ی پایدار به شمار می‌رود [۱].

اگرچه نظام‌های سلامت همواره برای بهبود کیفیت و دسترسی به خدمات همراه با عدالت و کارایی فنی مناسب تلاش می‌کنند، به دلیل پیچیده و غیرقطعی بودن محیط برنامه‌ریزی در عرصه‌ی سلامت، با وجود پیشرفت‌ها و تحقیقات گسترده، با چالش‌های عمده‌ی مواجهه‌اند. پاندمی اخیر کووید-۱۹ و تبعات گسترده‌ی ناشی از آن، نشان داد که در آینده نیز، همواره ممکن است مخاطراتی بر سر راه نظام‌های سلامت پدیدار شود [۲].

براساس بررسی‌های انجام شده توسط نویسندگان، در صورت پیشرفت طرح‌های صنعتی و تجاری و بارگذاری جمعیت در منطقه‌ی گسترده‌ی سواحل مکران، ترکیب پیچیده‌ای از ویژگی‌های فردی و روش‌های زندگی ساکنین، عوامل محیطی، شاخص‌های اقتصادی، رویکردهای سیاسی و قانون‌گذاری، توسعه‌ی شهری، عوامل تکنولوژیک، و مؤلفه‌های اجتماعی، در کنار وضعیت ساختار و کارکرد شبکه‌ی بهداشت و درمان، برنامه‌ریزی توسعه‌ی خدمات سلامت در این منطقه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بنابراین، ضرورت دارد متولیان امر برای طراحی و توسعه‌ی خدمات متناسب با نیاز منطقه از رویکردهای مناسب بهره‌گیرند.

آینده‌پژوهی علم و هنر طراحی آینده به گونه‌ای آگاهانه، فعالانه و پیش‌دستانه است و تلاش می‌کند که چگونگی تولید واقعیت «فردا» از دل ثبات و یا تغییرات «امروز» را نشان دهد. روش دلفی، نقشه راه و سناریو مهم‌ترین روش‌های آینده‌پژوهی می‌باشند؛ که در این بین سناریوها مهم‌ترین هستند. مرور تاریخچه، حکایت از تکامل چهار نسل برنامه‌ریزی سناریو در جهان دارد. Herman Kahn در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی پیشنهاد کرد که سناریو به صورت بصری و داستان‌گویی بیان شود تا درک تأثیر تصمیمات فعلی را تشویق کند. Pierre Walk در دهه

با توجه به مطالب پیش‌گفت، توسعه‌ی منطقه‌ی سواحل مکران نمی‌تواند بدون توسعه‌ی خدمات سلامت در آن منطقه پایدار بماند؛ لذا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان منطقه می‌بایست به توسعه‌ی این خدمات متناسب با نیازهای منطقه توجه ویژه‌ای داشته باشند. به نظر می‌رسد که کاوش در آینده و استفاده از آینده‌پژوهی و سناریونگاری بتواند به شناسایی نیازهای در حال تغییر جمعیت در این منطقه کمک کرده؛ و برای توسعه و بهبود خدمات سلامت هم‌راستا با نیازهای منطقه مفید واقع شود.

پیشنهاد می‌شود برای مواجهه با پیچیدگی و عدم اطمینان مربوط به هر یک از متغیرهای تأثیرگذار بر توسعه‌ی خدمات سلامت در منطقه‌ی سواحل مکران و برنامه‌ریزی‌های متناسب با ریسک کمتر، از آینده‌پژوهی و سناریونگاری استفاده شود.

بازیران کلیدی و ذی‌نفعان را در نظر می‌گیرد و تعاملات متقابل و مرتبه بالاتر را اندازه‌گیری می‌کند. مرور مطالعات حکایت از آن دارد که به ترتیب، از تحلیل روند، منطق شهودی و تحلیل ساختاری بیشترین استفاده شده است و اخیراً، استفاده از سناریوهای تحلیل ساختاری در زمینه سلامت به دلیل دسترسی رایگان به نرم‌افزار آن در حال افزایش است [۳].

مطالعات آینده برای شناسایی ظرفیت مورد نیاز برای توسعه‌ی سیاست‌های سلامت و در نتیجه شناسایی کاستی‌ها و نقایص سیستم و شکاف‌های سیاسی موجود، در ایران، آمریکا، اروپا، و سایر نقاط دنیا مورد استفاده قرار گرفته است. این مطالعات، به دولت‌ها کمک می‌کنند ظرفیت‌های موجود و نیازهای سلامتی آینده را با دید بازتری پیش‌بینی کرده، و با بررسی روندها در ابعاد مختلف تأثیرگذار، فرآیند موفق‌تری را برای تأمین سلامت جامعه طی کنند [۵۶].

References

1. Adshead F, Thorpe A, Rutter J. Sustainable development and public health: A national perspective. *Pub Health*. 2006; 120(12):1102-5. DOI: 10.1016/j.puhe.2006.10.003
2. Spitzer-Shohat S, Chin MH. Unbounding a discipline to bind innovative change: A new paradigm for health services research. 2021. *AcademyHealth*. Available at: https://academyhealth.org/sites/default/files/publication/%5Bfield_date%3Acustom%3AY%5D-%5Bfield_date%3Acustom%3Am%5D/ah_paradigm_report_unbinding_knowledge_full_7.pdf. [Accessed Jul 8, 2021].
3. Golkar MH, Ghazinoory SS, Saghafi F, Eivazi MR, Poursheikhali A, Dehnavieh R. Appropriate types of futures studies scenarios in health. *Med J Islam Repub Iran*. 2017; 31:82. DOI: 10.14196/mjiri.31.82
4. Bradfield R, Wright G, Burt G, Cairns G, Van Der Heijden K. The origins and evolution of scenario techniques in long range business planning. *Futures*. 2005; 37(8):795-812. DOI: 10.1016/j.futures.2005.01.003
5. Pouragha B, Baghian N, Najafi M. Futures study in health: A review study. *EBHPME*. 2018; 2(4):290-296. DOI: 10.18502/jebhpme.v2i4.281
6. Lamé G, Jouini O, Stal-Le Cardinal J. Methods and contexts: Challenges of planning with scenarios in a hospital's division. *Futures*. 2019; 105:78-90. DOI: 10.1016/j.futures.2018.09.005